

3-LABORATORIYA ISHI

Mavzu: Ikki o'zgaruvchili regressiya modeli. Ko'p o'zgaruvchili regressiya koeffitsientlarining interpretatsiyasi va xulosalar.

Kerakli texnik vositalar:

Pentium-4 shaxsiy kompyuteri.

Kerakli dasturiy vositalar:

Microsoft EXCEL dasturi.

Ishning maqsadi: Microsoft EXCEL dasturida ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili ko'rsatiladi.

1-masala. Kartoshkaning hosildorligi (y) solinadigan o'g'it miqdori (x_1)ga va yuqori sifatli urug' (x_2)ga bog'liq. Jadvaldagi ma'lumotlar orqali regressiya, korrelyatsiya tahlilini amalga oshiring. Bog'lanish formulasini $y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2$ ko'rinishida qidiring.

1- jadval

T/p	Y	x_1	x_2	N_0	Y	x_1	x_2
	120+K	10	60		190+K	21	90
	130+K	12	60		180+K	22	81
	250+K	13	100		170+K	23	77
	200+K	14	95		140+K	24	60
	130+K	15	66		110+K	25	55
	100+K	16	50		170+K	26	78
	110+K	17	56		210+K	27	96
	180+K	18	78		230+K	28	100
	120+K	19	58		190+K	30	90
	160+K	20	70		200+K	32	88

K – talabanning jurnal bo'yicha tartib raqami.

Nazariy qism

Agar ekonometrik model bir nechta bog'liq bo'lmagan o'zgaruvchilardan $x_1, x_2, \dots, x_n$ va bitta bog'liq bo'lgan Y o'zgaruvchidan iborat bo'lsa, yani

$$Y = f(x_1, \dots, x_n) + e$$

bu yerda $f(x_1, \dots, x_n)$ - doimiy qismi, e - doimiy bo'lmagan qismi, u holda bir o'zgaruvchili regressiya modeliga o'xshab, bu modelni ham o'rganish mumkin. Regressiya modeliga misol sifatida quyidagi oddiy modelni qaraymiz:

$$Y = \sum_{i=1}^n \beta_i x_i + e_i$$

bu yerda $x_1, x_2, \dots, x_n$ lar bog'liq bo'lmagan o'zgaruvchilar, $y_1, y_2, \dots, y_n$ lar

bog'liq bo'lgan o'zgaruvchilar, $e_{i1}, e_{i2}, \dots, e_{in}$ - doimiy bo'lmagan qismi.

Ko'p o'lchovli regressiya tahlilining asosiy muammolaridan biri bu -multikolinearlikdir. Bu muammo shundan iboratki, X^tX matritsaning aniqlovchisi nolga yaqin bu, bu esa β ning bahosi, eng kichik kvadratlar usuli orqali alohida elementlarning dispersiyasi katta bo'lishiga olib keladi. Buning natijasida β parametrlarning aniq baholanmasligi va modellar turlarining noaniqligi kelib chiqadi. Yana boshqa bir muammo shundan iboratki, regressiya tahlilida va qo'llanilishida avtokorrelyatsiyaning mavjudligi ya'ni bitta dinamik qatorning hadlarining orasida korrelyatsiyaning mavjudligi muammosidir.

Uslubiy ko'rsatma

Berilgan masalani yechish jarayoni bilan tanishish uchun quyidagi masalani yechish va hosil qilingan yechimni tahlil qilish jarayoni bilan tanishamiz.

2-masala. Tasodifan tanlab olingan oilalarda byudjet tekshiruvlari ma'lumotlari bo'yicha y jamg'armaning daromad va mol-mulk narxi dan bog'liqligi

x_1

x_2

o'rganilgan. Dastlabki ma'lumotlar (sh.b.) jadvalda keltirilgan:

2- jadval

x_1	40	55	45	30	30	60	50
x_2	60	40	40	15	90	30	30
y	2	7	5	4	2	7	6

Kompyuter dasturidan foydalanib, regressiyaning baholangan tenglamasi hosil qilingan: (qavs ichida standart xatolar ko'rsatilgan).

$$\hat{y} = 0,45 + 0,129x_1 + 0,034x_2, S = 0,97$$

$$(2,06) \quad (0,036) \quad (0,017)$$

Bu tenglamadan quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Oila jamg'armasining 40 sh.b. daromadi va 25 sh.b.dagi mol-mulki jamg'armasining prognozi

dan iborat.

$$\hat{y} = 0,45 + 0,129 * 40 + 0,034 * 25 = 4,76$$

2. Agar daromad 10 sh.b. ga oshsa, lekin mol-mulk narxi o'zgarmasa, u holda jamg'arma miqdorga oshadi.

$$\Delta y = 0,129\Delta x_1 = 0,129 * 10 = 1,29$$

3. Agar oila daromadi 5 sh.b. ga oshsa, mol mulk narxi esa, 15 sh.b. ga oshsa u holda jamg'arma quydagi miqdorga oshadi:

$$\Delta y = 0,129\Delta x_1 - 0,034\Delta x_2 = 0,129 * 5 - 0,034 * 15 = 0,135.$$

“E s l a t m a. Tushuntiradigan o‘zgaruvchi x ning berilgan qiymatlarida y ning qiymatlarini prognoz qilish uchun Excel: **ТЕНДЕНЦИЯ** statistic funksiyadan foydalanish mumkin.

3-masala. y erksiz o‘zgaruvchi va 3 ta erkli o‘zgaruvchi $n=30$ kuzatishlar orqali olingan ma‘lumotlar asosidagi regressiya quyidagi natijaga ega:

=	( )	+1,2	+1,0	-0,5
$\hat{y}$		x_1	x_2	x_3
Standart xatolar	(2,1)	( )	(0,6)	( )
t-qiymat	(11,9)	(2,4)	( )	(2,5)

Bo‘sh kataklarni to‘ldiring va regressiyaning ahamiyatli koeffitsientlari uchun 95% ishonch intervalini tuzing.

4-masala. 2-masalaning ma‘lumotlaridan foydalanib y jamg‘armaning

x_1

daromad va x_2 mol-mulk narxidan bog‘liqligi o‘rganilgan bo‘lsin. Modelga faqat

x_1 o‘zgaruvchini kiritilganda y regressiya tenglamasining x_1 orqali determinatsiya

koeffitsienti $R^2 = 0,733$ ga tengligini ko‘rish mumkin. Modelga qo‘shimcha x_2

o‘zgaruvchini qo‘shganimizdan keyin y regressiya tenglamasining x_1 va x_2 lar

orqali determinatsiya koeffitsienti $R^2 = 0,86$ ga teng bo‘lganini ko‘rish mumkin.

Quyidagilarni aniqlaymiz:

a) y ning x_1 dan bog'liqligining regressiyasi butunlay ahamiyatliligini ;

6) y ning x_1 va x_2 dan bog'liqligining regressiyasi ahamiyatliligini ;

b) $H_0: \beta_2$ gipotezaning to'g'riligini.

a) $v_1 = 1, v_2 = 5$ bo'lganda

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \frac{v_2}{v_1} = \frac{0,733}{0,267} 5 = 13,72$$

kriteriyaning hisoblangan qiymatini aniqlaymiz. Ahamiyatlilik $F=0,0139 < 0,05$ ekan, u holda regressiya tenglamasi umumiy ahamiyatli. 6) $v_1 = 2, v_2 = 4$

bo'lganda
$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \frac{v_2}{v_1} = \frac{0,86}{0,14} \frac{4}{2} = 12,28$$

kriteriyaning hisoblangan qiymatini aniqlaymiz

Ahamiyatlilik $F=0,0196 < 0,05$ ekan, u holda regressiya tenglamasi umumiy ahamiyatlidir.

b) $v_1 = 1, v_2 = 4$ bo'lganda

$$F = \frac{R_2^2 - R_1^2}{1 - R^2} \frac{v_2}{v_1} = \frac{0,86 - 0,733}{1 - 0,86} * 4 = 3,62$$

kriteriyaning hisoblangan qiymatini aniqlaymiz. Ahamiyatlilik $F=0,129 > 0,05$ ekan,

u holda tenglamaga x_2 o'zgaruvchini qo'shish bilan y ning dispersiyasini

tushuntirish yaxshilanmadi, ya'ni koeffitsient $\beta_2 = 0$.

5-masala. Byudjet tekshiruvlari ma'lumotlari bo'yicha tasodifiy tanlab olingan yettita oila bo'yicha y jamg'armaning x_1 -daromad, x_2 -oziq-ovqatga sarf

xarajatlar va x_3 - mol-mulk narxidan bog'liqligi o'rganilgan.

Dastlabki ma'lumotlar(sh.b.):

3- jadval

x_1	40	55	45	30	30	60	50
x_2	10	15	12	8	10	20	15
x_3	60	40	40	15	90	30	30
y	2	7	5	4	2	7	6

«Корреляция» kompyuter programmasidan foydalanib quyidagi juft korrelyatsiya koeffitsienti matritsasi hosil qilingan:

Har bir omilni modelga qo'shishning maqsadga muvofiqligini tahlil qiling.

4- jadval

	y	x_1	x_2	x_3
y	1			
x_1	0,85	1		
x_2	0,81	0,93	1	
x_3	-0,65	-0,38	-0,28	1

6-masala. Kobb-Duglasning ishlab chiqarish funksiyasi. Y ishlab chiqarish hajmi haqidagi, K kapital xarajatlari va L mehnat xarajatlari haqidagi ma'lumotlar 12 yil uchun(sh.b.) berilgan:

5- jadval

T	Y	K	L	T	Y	K	L
1	100	100	100	7	153	216	145
2	112	114	110	8	184	236	154
3	124	131	123	9	189	266	154
4	143	149	125	10	227	335	196
5	151	176	138	11	218	397	193
6	155	198	140	12	179	417	147

«Регрессия» kompyuter programmasidan foydalanib regressiyaning quyidagi baholangan tenglamasini hosil qilamiz:

$$\ln \hat{Y} = -0,302 + 0,15 \ln K + 0,92 \ln L$$

ya'ni baholarni.
 $\alpha = 0,15, \beta = 0,92$

Bundan kelib chiqadiki, capital xarajatlarini 1% ga oshirish mahsulot ishlab chiqarishni 0,15% ga , mehnat sarfini 1% ga oshirish mahsulot ishlab chiqarishni 0,92% ga oshirar ekan.